



К  
Н  
С

# ДРАМСКА БАШТИНА

## ЦРНОГОРСКА ОСВЕТА



МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

# МУЗЕЈ ПОЗОРИШНЕ УМЕТНОСТИ СРБИЈЕ

---



Библиотека  
**ДРАМСКА БАШТИНА**

Коло 12, књига 4

ISBN 86-80629-37-5

Издавач

Музеј позоришне уметности Србије  
11000 Београд, Господар Јевремова 19

Главни и одговорни уредник

*Ксенија Радуловић*, директор

Уредник едиције и приређивач

*Олџа Марковић*

Сарадник

*Миланка Андријашевић*

Коректор

*Олџа Марковић*

Ликовно решење

*Ново Чоџурић*

Припрема за штампу

*Светозар Сиџанкић*

Штампа

Алфаграф, Петроварадин, Релковићева 20

Тираж: 300 примерака

Штампање завршено: новембра 2005.

# ЦРНОГОРСКА ОСВЕТА

јуначка игра у 3 чина с певањем

Ј. Ц. и О. В.

Београд 2005.

**Ј. Ц. и О. В.**  
**ЦРНОГОРСКА ОСВЕТА**  
**Јуначка игра у 3 чина с певањем**

ЛИЦА:

МИЈА, старац

ЈЕВРЕМ, унук му

ИВАН }  
СТАНКО } браћа

МАРКО, старешина

МИЛОШ

БУРА }  
ДЕЧКО } Црногорци

СТАНА,

Јевремова сестра

ЗАИДА, Туркиња

Догађа се у Црној Гори.

# НАРОДНО ПОЗОРИШТЕ



21 представа.

у програми 19.

У Београду, у недељу, 20 децембра 1881.

## Ц Р Н О Г О Р Ц И

ИЛИ

### БОЈ НА ГРАХОВУ

Драмска игра у три чина, с ливаком. Написао ИЛИ — Редактор Цветак.

#### Л И Ц А :

Мија староси . . . . .	Анастасијевић	Милош I	Угљеник
Деспот, ујак Мигов . . . . .	<b>Миљковић.</b>	Ђуро I	Болковић.
Станош I . . . . .	Стојишић.	Стева, сестра Јаврешова	Ђураковића.
Иван I . . . . .	<b>Стојковић.</b>	Јелка, девојка	Душковић.
Марко, старосина	Поповић.	Злати Турчића	Ђурићова.
Вук Црногорац . . . . .	Југучерски.		

Висок Протодрекар.

Гледаони Вељо Миљковић члан драматичког народног позоришта, саслужује истерице као глуми, а гледаони Стојковић налази црне вуче у главнијој улози.

#### ПРЕТПЛАТА

На 25 представа: лежа у партеру или на I галерији 150 динара, лежа на II галерији 100 динара; у партеру: особено место I реда 25, особено место II реда 18,75 динара; седнице III реда 12,50 динара; на I галерија: балкон 27,50 седнице I реда 25, седнице II реда 15 динара; на II галерија: балкон 18,75, седнице 12,50 динара. — На 12 представа: у партеру: седнице I реда 12, седнице II реда 8 динара; седнице III реда 6 динара; на I галерија: балкон 18, седнице I реда 12, седнице II реда 7,20 динара; на II галерија: балкон 3, седнице 6 динара. — Преплатата се плаћа у напред балканском позоришном списку данак 2 и 12 сахата пре годње.

#### ЦЕНЕ МЕСТА

Лежа у партеру . . . . .	12 динара	Галерија, балкон (1-16) . . . . .	3 дов.
на I галерији . . . . .	12	I галерија, седнице I реда 17-50	2
на II галерији . . . . .	8	II "	17-50
Партер, седнице I реда (1-57)	2	III "	17-50
" II "	1,50	балкон (1-16)	1,50
" III "	1	седнице (17-72)	1
стажије . . . . .	0,50	особено место (1-16)	0,50
		III "	седнице . . . . .

Почетак у 7, а свишетак око 10 часова.



## ЧИН I

## ПОЈАВА 1.

*Сцѐне.*

ИВАН

*(Сам)*

Црни облаци, што се спуштате над овом нашом земљом – Црном Гором, сакривате лагано поносито стење, али даће Бог и света Богородица, те ће и вас жарки зраци светла сунца распрштати, као што се и охолост ваша већ толико пута распрштала над јунаштвом црногорских соколова. Поштена душа не би имала ни вере ни наде и ако је и она као што сте и ви! Пуцај! Пуцај, не плаши се тебе срце моје, јер уз пуцњаву грома нигда не клону јунаштво црногорских синова. Нисам се на бојном пољу поплашио зрна, нећу се ни твоје побојати стреле. – Ој да нема освете ни туге у свету, не би знало срце Црногорца ни за какав јад. – Гди је брат Станко тако дуго изостао, бојим се за њега.

*(Чује се њесма)*

А, ево, враћа се чета, а с њом је и брат Станко. Ој ала игра срце, кад слуша јуначку песму. – На сусрет браћи!

*(Оде)*

## ПОЈАВА 2.

*Сви Црногорци осим Јеврема.*

МИЛОШ

Ево нас код клисура наших.

ЂУРА

Та миле су ми браћо те клисуре наше, не би их заменуо са царством турским.

МАРКО

Да, браћо! Како нам не би мила била домовина, како нам не би омилеле ове стене, кад оне једине негују слободу – кад су тврди штит и одбрана наша.

ЂУРА

За Гору нашу – увек крв и живот!

СВИ

Увек крв и живот!

МАРКО

Нема ова Гора сина, који не би зато био спреман. Браћо, ми смо фала богу сви здрави остали а многога у долини мислим неће дуго глава бољети. Еј туре, нећеш се дуго сладити јарићима нашим, скоро ће вам куцнути последњи час! – Сед'мо браћо, да се џебана уреди.

*(Поседају)*

ИВАН

*(Сјанку)*

Збиља сам мислио, да си се чега уплашио?

СТАНКО

Уплашио? – Зар би сам могао бити ја тај неверни син Црне Горе, који би се чега уплашити могао? – Не, брате, да ми није само другога јада, радостан би ти натраг дошао.

## ИВАН

Али Бог ти помогао Станко, за што си тако дуго ћутао пред братом? – Кажи ми, како си до ње дошао?

## СТАНКО

Као што поносити јелен по зеленим гајевима јури, и ништа га уздржати не може; као што сиви соко са највише стене оштрим оком у долину на свој плен вреба, и с највећом брзином и смелошћу исти граби, тако смело и срчано провалих ја оне стене, не марећи ни за какве сметње, док не стиго на јуначко поље, где је српска слава цвала, а турска утонула. Храбро прокрчих пут до најжешће ватре, и све што ми на путу стаја брзо паде под мојим оштрим јатаганом. Избечиле се очи у мртви турски глава, мозак и сукрвица квасила су им брадурина. Између тих мртвих турски глава, синуле су очи Заидине први пут. И ја као помамап изгубим снагу. – Ја сам је брате љубио, и већ нит сам имао више снаге нити јунаштва нити воље, - ој не знам ни сам шта сам био, а шта ли нисам!

## ИВАН

Али Бог ти помогао, Станко, али одкуд сплетке са Јевремом, кад сте вас двоје увек другови били?

## СТАНКО

То управо и разори рај мој. Он је водио у њезин завичај – виђали смо је крадом, - обојицу нас је љубила, и оба се занесо смо, не казујући један другом, ја љубим Заиду. – Док је тињало то осећање ласно је било одустати, али сада брате, сада, кад је већ у ватру дошло, сад је тешко одустати – и оставити намењени плен. – Не, један од нас, или ја или он пасти морамо! јер обојица не смемо љубити срце Заидино.

## ИВАН

Је ли вредно, да се хришћани за Туркињу боре?

СТАНКО

Било како му драго, закleo сам се, а заклетва веже поштено срце!

ИВАН

А јел' Јеврем знао, да ти љубиш Заиду?

СТАНКО

Помишљао је брате, па је и погодио, ал га нека напаст поджеже, те ме превари и девојку ми преоте!

ИВАН

(Љуџи)

Еј неверо! – Освети се Станко, али се јуначки освети!

СТАНКО

Ођу Иване, а ти не заборави брата свог.

(Пође)

ИВАН

Станко, не бежи прије док ти не кажем, да ћу потражити брата свог!

СТАНКО

Немој Иване губити русе главе и храбре мишице. Мегдан ће пресудити, а на њему нема право крвна освета. С богом брате – време лети, а у мени се ускомешала крв, као бујни морски таласи. Брате, збогом! А збогом и ви поносите стене, збогом ми остајте!

(Оде брзо)

ИВАН

Бог те пратио! – Оде као муња, и то тако нагло, само га смрт зауставити може. Сладке морају бити ране од љубави, кад их ватрено срце вако пратити жели. Заборавља све онамо летећи – заборавља гњездо своје – род свој, да, па и мене брата свога оставља и лети да поради ране љубави, смрт затећи

може. О Боже, ипак је грех јунаку кад се заљуби, а љубавци туга, кад љуби јунака.

*(Замисли се)*

МАРКО

И право је тако. Старешина Марко нек мирује, а ви радите, па онда ће Марко бити први, кад се крвава радња започне.

БУРА

Е измаћи ће турске хуље, чим угледају на клисури јунаке.

МАРКО

Е мој брате, - терај зло на једну, а на другу страну пази, јер се радо и на другу враћа. Турци су гладни вуци, истерај вука из дворишта не пази на комору ући ће ти у њу.

БУРА

Да, да, тако су и наши стари казали.

МАРКО

А шта би било браћо од наши гора да се раздвојимо?

СВИ

Не дао Бог!

МАРКО

Не дао Бог. Лепоти се једном угледао у слогу црногорску цар Руски, те написа књигу Владици Данилу.

БУРА

Дај старешина Марко – приповеди.

МАРКО

Завади се цар Руски са Султаном, па оће с њим јупачки да се удари. Ал ти Турска силом навалила, неће царе да му се уклони, а опет маленом силом не може га победити. Пише царе на све стране, пише и у Црну Гору.

СВИ

Еј да како!

МАРКО

Књигу носи посланик на Цетиње, те је чита Владика Данило! – “Сва се Турска сила на мене подигла, ио у Бога је сва моја нада, да ћу помоћу мојом и помоћу славног црногорског народа, скршити опако поганство.” То су речи владикине. Све што је било живо цикнуло је и дигло се листом. Хиљаду Црногораца залетоше се у Босну и Херцеговину, попалише села, по́трше сва поља, исекоше и мало и велико, напунише реке турском крвљу, победише поганике, јер их је водила света вера, јер их је водио Бог!

ЂУРА

Ој и нас ће водити Бог!

МАРКО

И водио нас је Бог да. Ал се поремети мир наше Горе, који учини цар Руски са Султаном. Бише Црногорци кржаве бојеве рад освете Турске, но од онда се бар знаде за Црну Гору и за слободна Црногорца.

ЂУРА

Шире ми се прса, кад чујем о слави наши стари! Који браћо од нас не осећа, да она иста крв и у нама врије!

*(Ивану)*

Ој, Иване! И ти од свега овог ништа не чујеш?

ИВАН

Ђуро, чујем! Шта је, срце ми казује.

ЂУРА

А где је Станко?

ИВАН

Он оде онамо!

МАРКО

*(Усїане)*

Јунаци, доба је на јуначки посао.

СВИ

Доба је!

ИВАН

Био Бог с нама браћо Црногорци. Сви за једног, а један за све!

МАРКО

Ајдемо за славу наших прадедова, за славу Црне Горе!

СВИ

За славу Црне Горе!

*(Оду)*

## ПОЈАВА 4.

*Јеврем и Сїанко.*

СТАНКО

Ено их где одоше! Јевреме, онамо су наша браћа, у којих слободно срце за одбрану домовине куца. Ко ће нама места онамо заступати? Заклињем те живим Богом, за љубав Црне Горе, не губи времена, посао се мора свршити, јер оба не смемо љубити једно срце Заидино. Чија ли ће бити, одлучиће срећа јуначка!

ЈЕВРЕМ

Станко брате, Црна Гора потребује наше мишице, ајдмо у бој, кад победимо, одлучићемо!

СТАНКО

Не! Тако ти светлих очију Заидиних. На пољу Клобучком један од нас већ не сме бити. Јевреме, задовољи већ једном срцу побратинском, тако нам нашег светог закона!

ЈЕВРЕМ

*(Одважно)*

Нека се дакле испуни воља твоја. Што Бог даде и света Богородица, ја ћу десно, а ти лево.

*(Оде десно на сцени)*

СТАНКО

Јевреме!

ЈЕВРЕМ

Шта је?

СТАНКО

Били смо браћа – један од нас неће из ови клисура изаћи, раздвојиће нас смрт, оди брате да се још једанпут загрлимо!

ЈЕВРЕМ

*(Сиђе се и загрле)*

Станко побратиме!

СТАНКО

Гледај, на оној клисури обилази смрт, ја је се не плашим, - ако погинем, поздрави ми Заиду и брата Ивана.

ЈЕВРЕМ

И ти Станко, ако ја паднем, поздрави ми љубу, старог деду, милу мајку и сеју, поздрави ми браћу, па стој на мом месту, кад душман нагрне. Опрости брате!

СТАНКО

Праштам брате! Опрости и ти мени! Збогом!

*(Оде свак на место)*

Јевреме! Још те једним чаром заклињем, заклињем те народом нашим, поклони ми руку Заидину?

ЈЕВРЕМ

Никад. Нипошто!

СТАНКО

Добро дакле, нека буде воља твоја!

ЈЕВРЕМ

Буле од истока, Заидо! –

СТАНКО

Звездо моја.

ЈЕВРЕМ

Није звезда да теби сјаје!

СТАНКО

Баш ни теби мили побратиме.

ЈЕВРЕМ

Није јоште на твојем срцу почивала, пити јој је душа затреп-  
тила на твојим прсима.

СТАНКО

Нит је мени, нит је теби, ал ће једном бити; закleo сам се, а  
бих и заклетву погазио, само да угледам Заиду.

ЈЕВРЕМ

Ајде једном нека буде!

СТАНКО

Приправи се дакле.

ЈЕВРЕМ

Ја сам готов!

СТАНКО

Нек заори у славу Заидину гром наши пушака! У име Бога!  
(Пукну)

ЈЕВРЕМ

*(Пријрчи Станку)*

Зар ти је моје тане до срца дошло?

СТАНКО

Добро си погодио, Јевреме. Ја више Црне Горе видети нећу.  
Поздрави ми Заиду.

ЈЕВРЕМ

*(На небо)*

Оћу брате, а ти ми поздрави оне који су тамо! Како желиш да те упоам?

СТАНКО

Остави ме овде, па потечи на јуначко поље, тамо ћеш бити од потребе.

ЈЕВРЕМ

Желиш ли још што год?

СТАНКО

Ништа друго, већ да стојиш у рату и на мом месту. – Збогом!

ЈЕВРЕМ

Збогом! – Боже, ти си хтео, да мој брат падне од моје руке.  
Пуца ми срце од бола, али ми је савест мирна. – Ој Станко!  
желиш ли још што год?

СТАНКО

Пођи, Јевреме – пођи онамо, ја ћу још живити.

ЈЕВРЕМ

Збогом брате Станко!

*(Оде)*

*Завеса пада*

## ПРОМЕНА

ЗАИДА

*(Сама)*

Одважила сам се на тежак посао, одлучила сам, или за њега или за никога! – Срце, душа и памет ми кажу, да је паметно што наумих радити. Алах! у ноћи лелеј берата бићеш Заиди милостив! Ој сјајни месече, никад ме ниси тако тужно поздрављао, као данас, кад ми је срце покушало тако ватрено љубити. Ил се љутиш побратиме драги, или се ругаш сиротој девојци? – Ој, ти ниси пикад љубио, ако ме презиреш. – Истина – Јеврем је каур, али месец целом свету једнако сија. Зашто да је бољи један од другога? Зашто да један другога газити сме? – А јел право да робујеш за то, што сам жена? Овде не видим изван оца мог ни једног јунака, а тамо се међу каурима прихваћају девојчице, там се пева, там се коло води, там се љуби у сред бела лица, а ја овде тешке тужим туге, горке трпим јаде, а никога нема, да ме развесели. – Одлучила сам се – ево кључа. Чим он дође, приспело ми је ослобођење! – Шта чујем – то су његови кораци! Он је – он је, кога срце моје жељно очекује.

## ПОЈАВА 6.

*Јеврем и њеђашњи.*

ЗАИДА

Јевреме, - пријатељу мој!  
*(Загрли га)*

ЈЕВРЕМ

Заидо моја! Шта је мени преко високих зидина или преко сињег мора до тебе доћи. Нека ме унутрашња сила гони, кад к теби летим, а пред очима ми је увек твоја мила слика, која бега док је не стигнем, обухватим око белог врата и пољубим у то ведро чело.

ЗАИДА

О Јевреме злато моје! Али како ми тужно изгледаш. Већ сам била очајавала, чим зашупти листак на дрвету, чим капне росица на травицу, већ помислим: ето мог јунака. – Ал је тешко тебе изгледати.

ЈЕВРЕМ

*(Тужно)*

Не питај ме душо где сам боравио. Да несу измакли Клобучани Турци, стали би јунаци Црногорци на пољу Клобучком – пред тим белим градом. Убили би и мало и велико, па можда би и тебе које зрно погодило! – О јунаштву нашем разбила се сила – а ја брже преко поља равна на твоје срдашце.

ЗАИДА

Хвала богу те си дошао, иначе би изгубио твоју Заиду.

ЈЕВРЕМ

Како то?

ЗАИДА

Од везира мостарскога, дође Осман-бег Зворничанин, да ме воде сутра у мостарски харем.

ЈЕВРЕМ

Не – неће тога бити ма ме стреле свог засуле, ма се небо на ме свалило, ја ћу да га дочекам са верном мојом браћом, те ћу му сјајни плен из поганских руку отети.

ЗАИДА

Немој тако, Јевреме! За што лудо да пропаднеш! За што лудо да изгубиш главу? Ено брза коња – ево кључа од авлије, ти ме душо води; ја ћу с тобом поћи у јуначку Црну Гору.

ЈЕВРЕМ

*(Тужно)*

Заидо! Куда мислиш?

ЗАИДА

Све је тако! Жури се злато моје, ево све је спремно.

ЈЕВРЕМ

То не може бити! –

ЗАИДА

За што? Кажи ми очито сада да ниси вереник друге које жене, ил имадеш другу девојку која те љуби?

ЈЕВРЕМ

Не, моја Заидо, немам живим ти се Богом кунем – изван деда, миле мајке, сеје и домовине, не љуби ово срце иког више до тебе.

ЗАИДА

Па шта ти дакле стоји на путу?

ЈЕВРЕМ

Заидо, Гора не прима поганике.

ЗАИДА

Јевреме, па зашто одлучи срце твоје онда, кад подузе разорити мир душе моје? Зашто ме ниси оставио, да се на мухамеданским јастуцима нападам мојим законом него ме баци у бездну љубави? – Знао си да не сме Туркиња у Црну Гору, па зашто си ме очарао чаробним твојим погледом? Безбожнице! Кад ти је мила моја туга, а ти ме поведи за робињу твоју, која ће те као Бога дворити.

ЈЕВРЕМ

Нећу мило моје цвеће, нећу да пропаднеш. Увек ћу те љубити и никад нећу погазити своју задану реч. Али немој тражити, да газим светињу народа мога, да под ноге бацам закон Црне Горе.

ЗАИДА

Еј везиру мостарски, приправи се, доћи ће ти кадуна Јеврема Црногорца.

(Плаче)

ЈЕВРЕМ

Нипошто Заидо. Неће безбожна уста пољубити твоје увек ведро чело! – Јеврем је твој, Заидо моја.

ЗАИДА

Ал ми кажи, злато моје, шта ћеш са мном сад чинити.

ЈЕВРЕМ

Покрсти се!

ЗАИДА

Јевреме, онај Бог, који је љубав у тебе усадио, он ће и мене помиловати.

ЈЕВРЕМ

Дакле верујеш у Бога?

ЗАИДА

Верујем.

ЈЕВРЕМ

У Исуса Христа, који нас је спасао?

ЗАИДА

Који је и тебе у толико борба спасио, он ће и мене спасти, - ја верујем у њега.

ЈЕВРЕМ

Верујеш ли у духа светог, који нас је освештао?

ЗАИДА

Верујем, јер то мора његова милост бити, да се бегству досетисмо.

ЈЕВРЕМ

А у пресвету Богородицу – мајку Божију.

ЗАИДА

О верујем. Изван родног двора мог биће ми мила мајка.

ЈЕВРЕМ

*(Весео)*

Ој Заидо, сад си моја, моја пред Богом и родом мојим. Сад је свршен посао, ајдмо у име свете Тројице у милу Црну Гору. Ајде мила моја, да бежимо у Горе љубљене. Ајде мили анђелу Бог ће с нама бити! –

ЗАИДА

О како ће се развеселити твој побратим Станко, кад ме види уз тебе. Јели злато моје, јели, пред капијом чека на нас Станко?

ЈЕВРЕМ

*(За се ишужно)*

Ој Станко, Станко!

*(Њој)*

Јест душо, тамо у Гори чека на нас Станко.

ЗАИДА

Збогом бели двори, ја идем у беље; збогом цвеће мило, тамо је јошт милије. Збогом оче мили, тамо те неће бити.

*Вика (с поља).*

ЈЕВРЕМ

Подиге се граја.

С ПОЉА

На ноге робови! Каурско псето уљезе.

ЗАИДА

Јаој мој отац! Ево кључа, ено коња, Јевреме бежимо! – Збогом оче!

*(Оду)*

ЗАВЕСА ПАДА

## ПРОМЕНА

## СТАНКО

*(Сам лежи)*

Љута ли си рано моја тешка, као да се смрт на окупе спрема, нијел' ти жао јадника, који у тешким мукама лежи. О Боже, смилуј се на невољника. У зао час овде трпити морам! Водице, водице ми дај ти пусто стење, да поквасим окорела моја уста. Бих ли даље? – ох не могу! Немоћ је моја велика, ој бедна браћо моја!

*(Падне)*

Ено их где одоше, а мене оставише самог без помоћи.

*(Усџане)*

Лади ме, лади ти росице ладна, и ти ветрићу, који се титраш са последњим тренуцима живота мога. Ој Боже, зар никога нема, да ми капљу воде донесе? Ко се оно преко брда жури? Црногорац – а за њим иду у потеру Турци.

*(Пушки)*

Шаро моја, ти за ме већ више не хајеш, немаш хране за поганичко срце.

*(Пишићољу)*

Ха, та ти си пун. Свети Јоване, још једну жртву за Црну Гору. – Та – та то је Јеврем и Заида.

*(Падне)*

## ПОЈАВА 11.

*Јеврем и Заида.*

ЈЕВРЕМ

Душо, Бог нас је сачувао, до овога места, кукавна ђемза стровалила се у понор, ми смо се бегањем спасли. Али они за нама иду као бесни пси. Боже, ти ми помози, сад се ваља јуначки бранити. – Заидо, срце моје, још једаред да те загрлим прије него што ме твој отац на сабљи разнесе.

ЗАИДА

Јевреме, чувај моју крв.

ЈЕВРЕМ

Помози нам боже – ево их!

СТАНКО

Нартаг Турци! Ово је Црна Гора.

*(Пукне)*

Ура!

ЈЕВРЕМ

Ха, та то је Станко говорио.

СТАНКО

Јесте Јевреме, ја сам стајао на своме месту. Ој рано моја тешка, рано побратимска. Праштам све, и тици у гори и змији у води.

ЈЕВРЕМ

Небројне ме строваљују стреле. Ој Станко, како да ти се одужим.

ЗАИДА

Станко?

СТАНКО

*(Изнемогло)*

Заидо.

*(Умре)*

ЈЕВРЕМ

Нестаде га, као пене на води.

ЗАИДА

Ко је пуцао?

ЈЕВРЕМ

Не питај ме.

ЗАИДА

Сатана је стајао на прагу Црне Горе.

КРАЈ ПРВЕ РАДЊЕ

## ЧИН II

*Мијина кућа.*

## ПОЈАВА 1.

МИЈА

*(Сам себи)*

Помоли се мило моје сунашце, те ми угреј седу моју главу! Сјај да бар још једанпут видим славу Црне Горе. Црни ме јади спадају, кад помислим на несретну унучад моју. Зар се неће Турци осветити над Црном Гором због Заиде, и унука ми Јеврема? Ој ти Боже, извору све милости, не дај, не дај да пропадне наша Црна Гора.

## ПОЈАВА 2.

*Сви Црногорци. (дођу)*

МИЈА

Добра вам срећа, синови!

МАРКО

Добра срећа и теби и твојој деци, којима дођосмо у походе.

МИЈА

Е, па добро сте ми дошли браћо. Мило ми је – рад сам коју с вама да проговорим – јер верујте ми, док вас овако крепке и млађане видим, да се и моје старо срце подмлађује.

МАРКО

Дједе мили, што је тебе постигло и нас дао Бог не минуло.

МИЈА

Дај Боже, али у Црногорца тешко седе власи. – Много вам треба, док се сретне дочепате старости.

БУРА

Еј фала Богу! Тебе уз твоју децу Бог награди! – У Бога је нада. Зар се ниси доста веселио, кад Јеврем са Заидом дође пред владика, па му рече: "Свети владико. Ја сам узо себи жену из куће наших непријатеља, и она жели да буде мајка нашим јунацима, који ће бранит нашу Црну Гору.

МАРКО

Па шта владика на то рече?

БУРА

Е, запита девојку, дал се хоће покрстити, а она одговори да хоће. На то владика прекори Јеврема, зашто погрди домаће девојке те узима кћер од поганије. Али Јеврем прихвати и одрешито рече, да не може прегорети, да везир од Мостара таку лепоту милује, и на то јој скиде копрену с лица, и гле чуда са свију страна – и старо и младо не могаше се начудити и нагледати, лице јој се зарумени, као ведро небо после сунчане препеке.

МИЈА

Мани се синко хвалисања, лепа је, а је ли и добра?

БУРА

Кажу да је и добра као што је лепа.

МИЈА

Но како ми се чини децо, ви сте дошли млади у походе? Ај-дете, да видите како се удомила.  
(Оду).

## ПОЈАВА 3.

ИВАЊ

*(Сам)*

Ево ме дакле на месту, где би требао да буде први знак крвне освете. Ој Станко, Станко! Из једних се прсију насисасмо сладког мајчиног млека, љубисмо се из свег срца, а сад си ме оставио у беди без друга! – Па да ми је бар гроб твој остао, али ми ни тога не даде твој убица. Крштено тело, дивљој оставити зверади – ој та то је премного! Не бесним ради губитка за братом и смрти његове, јер мејдан бијаше праведан, али што га не закопа, ради тога му се морам осветити. Браћа Црногорца убити, па га на голим клисурама оставити – ој ко је, где је тај, који се не би осветио! – Ено га где стоји међу похођанима својим, весео, и не сања о Станковом погребу, нити о мојој тузи, коју би му шареницом навестити могао. Ој, да ме земља не вуче к себи, полетео би. Стровалиће се понос твој и радости твојој биће крај, док ти моје тане пробије твоје злобно и непоштено срце! Не могу одољети унутрашњој борби, грозна ми ватра оће жестином својом да прса разнесе. Све ми је Станко пред очима, а крв његова вапије за осветом погрђеног закона Божијег и људског! – Сирота Заидо, до мало нестаће лепоте твоје и у тузи савиће се тело твоје, ти ћеш плакати горки плач за изгубљеним мужем. Оставила си мајчино крило и очин дом, да нађеш тугу у новом отачеству – скупили су се гости, да ти у крило сместе дарове и поклоне – о, и ја ћу те даривати црном копреном, док проговори шареница моја прву реч Јеврему твоме, тај поклон Заидо, неће ти отети ни једна хришћанска душа, док је мени на рамену главе. – Већ се деле и с њим се рукују. – Ој делите се, делите, но за кратко тек, скоро ће ти сунце заћи – скоро велим за навек!

*(Оде десно)*

## ПОЈАВА 4.

СВИ

*(Ислазе и рукују се)*

Збогом, збогом!

*(Оду)*

ЗАИДА

*(У црном оделу)*

Шта мислиш, Стано, јесам се научила по вашем адету служити госте?

СТАНА

Као права Црногорка.

ЗАИДА

Ја се радујем, кад сам угодила по ћуди вашим обичајима.

СТАНА

Што још не знаш, то ћеш научити. Ја сам тако радосна што те је Јеврем довео.

ЗАИДА

Врло се радујем, да су нас данас гости походили – но ајдмо Стано, да видимо шта нам деда ради, да нам га Бог још дуго поживи!

*(Оду најираг)*

## ИЗЛАЗ 5.

ЈЕВРЕМ

*(Дође сам)*

Све се радује срећи мојој! – Да сретан сам ја поред моје миле жене, коју ми Бог даде од родитеља, који истина мрзе на закон и веру нашу, али нека, она је добра и мила жена, па ће уз мене љубити род и домовину, а кад жена љуби род и домовину мужа свог, тад је пријатнија него оно јарко сунашце, које само

теше, а никад срце човечије угрејати не може. Нема ништа више на свету, што би ме ожалостити могло. Турци су се умирли и прегорели губитак. Нека све козлиће прождеру живе, мени ће ипак остати боља наплата, умиљато јагњешце – бисерна Зайда, лепа је и сваком мила.

(Оде)

### ИЗЛАЗ 6.

*Иван (се њокаже), Јеврем.*

ЈЕВРЕМ

Ој срдашце је моје јуначки куцало, љубав познавало сласти кушало.

ИВАН

Помози Бог, Јевреме! –

ЈЕВРЕМ

Добра ти срећа Иване. Ајде Иване да ручамо заједно, жена ће нас лепо удворити.

ИВАН

Јевреме, где је мој брат?

ЈЕВРЕМ

Он оста на Граховској страни.

ИВАН

Јевреме, где је мој брат?

ЈЕВРЕМ

Он паде на праведном мегдану!

ИВАН

А ко му је приправио спровод? – Судила ти правда!

(Оде)

## ЈЕВРЕМ

*(Сам)*

Ој има јоште нешто, што ме ожалостити може. Сад знам, шта је значио долазак његов – крив сам. Крив, и мораћу му се животом одужити. Страшно су ме поразиле његове речи – ој дубоко осећам грех свој. Заборавио сам од радости жене моје на убијеног побратима мог, који још борећи се са смрћу, спасе живот мој и Заидин. О Боже, како је велики тај дуг, како је страшна наплата његова. Ја сам за кратко сретан био, а сад за мене нема више веселих дана. Дакле освета за осветом за сваком мојом стопом, смрт нада мном, нада мном и око мене. Лепо ти је Црногорцу на јуначком пољу за славу своју пасти. Сладко је тане, које Бог тада пошље, ал је горко тане крвне освете.

*(Замисли се)*

## ИЗЛАЗ 7.

*Заида и пређашњи.*

ЗАИДА

*(За себе)*

Јаој куку мени. Видила сам Ивана, де прође са севајућим очима. Ил је рат или су други јади. Нешто јесте, али није добро, што се плеће у рајске дане нашега живота. Јевреме, да те није растужила Заида твоја?

ЈЕВРЕМ

Ти си ту, Заидо?

ЗАИДА

Кажи драги, шта ти мучи душу? Зашто се набрало то увек твоје ведро чело? Зашто је сва радост одбегла с твога милог лика? Зашто си тако невесео? – Кажи, војно, кажи мени, шта ти је?

ЈЕВРЕМ

Ој утехо моја. Кад ми се црни облаци навлачу, тад долазиш да ми чело разведриш. Тебе посла божији промисао да ми ране видаш.

ЗАИДА

Нисам се преварила, кад сам те угледала тужна; кажи душо шта ти је?

ЈЕВРЕМ

Умири се злато моје – што је било прошло је. – Та ти видиш да сам ја весео. Тебе – је желело срце моје.

ЗАИДА

Па зашто се ниси весео вратио дома? Немој Јевреме, од мене тајити. Дели са мном тугу твоју а ја ћу радо трпети, - радо поднети, што је теби досуђено, јер си мој, мој душом и телом, - мој у радости – мој у тузи.

ЈЕВРЕМ

Боже, на свему ти хвала! Ко на твојим грудма, душо – не би умрети хтео?

*Један дечак (са два њишићоља).*

ЈЕВРЕМ

Какво добро носиш дете?

ДЕЧКО

Мој господар пита, да ли ти се допада ово оружје, он вели то је остатак од Стапка.

ЈЕВРЕМ

Видићемо, ваља ли што – погледаћу га.

ЗАИДА

Јевреме, шта говори тај?

ДЕЧКО

Добро, ја ћу му тако казати.  
(Оде)

ЗАИДА

Теби прети опасност.

ЈЕВРЕМ

Стрпи се мало Заидо, казаћу ти све.

## ИЗЛАЗ 8.

*Стана и пређашњи.*

СТАНА

Дођох овамо, да вам жалосну новост објавим од суседа. – Буна се опет купи над Црном Гором.

ЗАИДА

Секо, ти ми бар кажи, шта ће то да значи, кад Јеврем неће да ми каже.

СТАНА

Вечна мржња никада престати неће измеђ Турака и Црне Горе.

ЗАИДА

Нестрпљиво чекам, да ми ти кажеш, шта ће бити са мојим Јевремом.

СТАНА

У Гори се сви јунаци листом дижу и Јеврема траже.

ЗАИДА

Од куд нам опасност прети?

СТАНА

Због тебе се Гора завадила са Турцима. Мостарски везир грози ратом, јер је на Грахову Ахмед-паша погинуо.

ЗАИДА

*(Ућлашено)*

Мој отац?

ЈЕВРЕМ

*(За се)*

Ах! Што јој каза?!

ЗАИДА

Јевреме, чујеш ли! – Јевреме, ко ми је оца убио?

ЈЕВРЕМ

Сатана, који је стајао на прагу Црне Горе.

ЗАИДА

Ој црна му земља кости изметула!

ЈЕВРЕМ

Заидо, зар је то Станко заслужио?

ЗАИДА

Станко? – а ти?

ЈЕВРЕМ

Ја сам допао крвној освети!

ЂУРА

*(Дође)*

Не почаси ни часа, Јевреме. Браћа су се сакупила, да чују шта налаже владика – ајде брзо!

ЈЕВРЕМ

Мајка Гора ме зове! – Ајдмо! Жено, збогом!

*(Оду)*

## ЗАИДА

Мој отац мртав. Станко уби оца мог! Ој Станко, Станко! Шта ли ће још од мене бити.

## СТАНА

Умири се, сестрице.

## ЗАИДА

О има ли на свету већих мука од ови. – Ој! Станко! Станко!  
(Оду)

## ЗАВЕСА ПАДА

## ПРОМЕНА

*Сви Црногорци.*

## ЈЕВРЕМ

Помози Бог браћо!

## СВИ

Добра ти срећа!

## МАРКО

Синови Црне Горе, љубав наше вере и слободе позива нас – ајде да се посаветујемо, вели наш господар. Дакле у име светог владике јављам вам, да ћемо имати бој!

## СВИ

Добро нам дошао бој!

## МАРКО

Да вам кажем, шта је повод боју!

## СВИ

Кажи Марко!

## МАРКО

Мостарски везир поручио је владици, да казни Граховске убојице, но владика му одговори, да је приправан и на то, ал пре Турска нека поубија све оне, који су нас икада увредили. Тиме се заметну кавга, у којој ћемо се сложено и јуначки бранити.

## СВИ

(У *џлас*)

Да живи владика, наш господар!

## ЈЕВРЕМ

Захвалимо браћо Богу, што нам опет даде прилике, да јатагане наше напојимо опет турском крвљу. Ми ћемо их победити браћо, јер нас води свети крст против душманина, јер нас води Бог!

## МАРКО

Јоште један налог има наш владика, да нам Јеврем буде вођа.

## СВИ

Да живи Јеврем, наш вођа!

## МАРКО

У врађином граду скупићемо се, да дочекамо душмана. Теби Јевреме предајем власт вође, следуј храбрости твога оца, па ћеш за доста твојој дужности учинити. Вођа си дакле, сад говори.

## СВИ

Говори Јевреме!

## ЈЕВРЕМ

Браћо Црногорци! По широком се свету разнео глас о јунаштву духа срца црногорског. Сви добро знаду, да је ваша највећа сласт бранити огњиште ваше против душманина. Ето браћо, дала нам се прилика, да се мајци Гори опет одужимо. Црногорци, ја врло добро знам да ви ни за какви стра не

знате, ма се и највећа сила противу вас подигла. Ајдмо! Ја ћу вас у име Бога водити, или за побједу или за милу смрт за нашу слободу.

СВИ

Да живи Јеврем, наш вођа!

ЂУРА

А када ћемо?

ЈЕВРЕМ

Ја мислим браћо, што пре тим боље. Свак нек спреми што му је нужно.

СВИ

Оћемо! Ајдмо браћо!  
(Оду на разне сѝране)

ЈЕВРЕМ

(Сам)

Још ми Бог поклони неколико часова, у којима ћу моћи послужити домовину моју. Ој, да могу овде бар умрети, не би од Иванове освете стрелио. Жени сада збогом да речем, јер Бог зна оћу ли је више видети, и на пламене груди пригрлити. Ради ње и смрти њеног оца, порушио се мир Црне Горе. Ој зла коби – ој не пошла даље!

## ПОЈАВА 5.

Заида и њређашњи.

ЗАИДА

Ту сам, Јевреме. Не требаш се од мене плашити. И ја нећу код куће остати!

ЈЕВРЕМ

Заидо моја, дошла си да ме постидиш; теби не приличи оно место, где се крв лије – ја полазим у бој!

ЗАИДА

Све ја знам, Јевреме мој. Ја сам са оне стене слушала ваш јуначки договор. Зато ћу и ја с тобом Јевреме драги!

ЈЕВРЕМ

Ти ваља да код куће останеш, а не тамо, где се бој бије.

ЗАИДА

О кад би то само бој био, али Јевреме, ја се бојим Иванове освете.

ЈЕВРЕМ

*(Уздане)*

Ах Иван, Иван.

ЗАИДА

Ево га управо где овамо долази. О Боже, шта ће с нама бити?

## ПОЈАВА 6.

*Иван и пређашњи*

ИВАН

Помози бог, Јевреме!

ЈЕВРЕМ

Добра ти срећа, Иване!

ИВАН

Турци се спремају на Гору. Јевреме, наш дуг? Но нека буде мир међу нама, док не поразимо душмана.

ЈЕВРЕМ

*(Пружи му руку)*

Нека буде Иване. Оћеш ли и ти са мном?

ИВАН

Оћу! Кад си наумио?

ЈЕВРЕМ

Још данас, до који час, заориће се наше лепе Горе глас.

ИВАН

Многи ће тамо поћи, ал не знам који ће се натраг вратити.

ЈЕВРЕМ

Бог је с нама Иване.

ИВАН

Не жалим онде славно погинути, ал волием, што ће дуг твој неисплаћен остати, те ћеш га морати

(*На небо*)

тамо исплаћивати. Но нек је мир међу нама, док душмане не поразимо. Идем да се маом приправим. Овде ћу те наћи. Збогом!

(*Оде*)

ЈЕВРЕМ

Горке су твоје ране, ја их добро знадем.

ЗАИДА

Јевреме, бојим се Иванове освете.

ЈЕВРЕМ

У рату престаје код Црногорца свака мржња, тим пре, што ме је свети владика данас за вођу поставио. Не бој се, но иди кући.

ЗАИДА

Ти ме тераш? О вероломни мужу, своју жену гониш од себе, која ће умрети без тебе.

## ЈЕВРЕМ

Ој душо, немој ни да помислиш. Радо би те собом повео, ал се бојим за те мила моја.

## ЗАИДА

За мене се бојиш? О Јевреме, за тебе стрепим ја – ја се бојим Иванове освете! Ти ћеш погинути. Пусти ме молим те, да идем и ја с тобом.

## ЈЕВРЕМ

Добро, Заидо! Увидећеш да те љубим, и то тим већма што си јунакиња, која се боја не плаши. Ићи ћеш дакле са мном!

## ЗАИДА

О Јевреме, мило моје биће. Сад сам срећна, сад сам сасвим умирена. Хвала ти Јевреме! Сад увиђам да ме љубиш!

## ЈЕВРЕМ

Сада иди до куће и доведи ми старца. У граду враћином слушаћемо његове мудре речи. Иди Заидо – иди брзо!

## ЗАИДА

Идем мило моје цвеће, идем.  
(Оде)

## ЈЕВРЕМ

Мила бића, слатка жено моја, са тобом се опет моје срце уздише, и ако ме смути немир после Ивановог поздрава. Борићу се, на оном славном пољу, на ком је увек слава црногорска цвала. Анђео ме небесни спроводи, у слици моје Заиде. Бог неће напустити црногорски народ.

## ПОЈАВА 7.

*Сви Црногорци.*

ЈЕВРЕМ

Здраво јунаци! Хитро се враћате!

ЂУРА

Еј сила бога не моли.

МАРКО

Пламти љубав за одбрану мајке Горе! Јесмо ли сви, који ћемо у враћин Град.

ЈЕВРЕМ

Све што живи и стра не познаје, све се диже да се огледа са душманима нашим. Сви за једног, а један за све.

СВИ

Сви за једног, а један за све!

ЈЕВРЕМ

Браћо, уздајмо се у Бога, он ће нас чувати, као што милостиво чуваше наше старе. Нас гледајући на мостарске разбојнике – мало нас је, ал нам срце јуначније куца него њима. Нама је ствар света, а њиова проклета. Помолимо се Богу, да нам буде у помоћи.

СВИ

Да нам Бог помогне!

ЈЕВРЕМ

Ти ћеш дати јуначким мишицама двоструку снагу.  
(Усћану)

Тако браћо. С помоћу Божијом и јуначким срцем мораћемо их савладати. То звездо свега јунаштва Милош Обилићу, плани духом из гроба твога. Ти нам ули снагу у срца наша. Умро си у јунаштву, а ми ћемо радије умрети, него се предати!

## СВИ

Радије умрети, него се предати!

*(Песма)*

Жарке муње, блески гром

Неће сатрт тај наш дом!

-Док је само једна глава

Неће пасти наша слава,

Све за веру слободу!

Ти нас Боже ваздан брани

Твоју милост не одстри

Све за веру – слободу!

## 2.

Нећеш враже, сретан бит

Зрно ће те погодит,

А што зрно не погоди

Бритки анџар нек изводи

Све за веру – слободу. и.т.д.

## 3.

Куд ћеш од тог већи срам,

Кад нам сатре очев храм,

Кад нам жену, децу гњаве

Па их под мач оштар ставе.

Све за веру – слободу и.т.д.

ЗАВЕСА ПАДА

## ЧИН III

### ПОЈАВА 1.

#### СВИ ЦРНОГОРЦИ

*(Седе и певају)*

Ој јуначка светла зоро  
Мајко наша Црна Горо,  
На твојим се врлетима  
Разби сила душманина!  
Једина си за слободу  
Ти остала српском роду!  
Даће Бог и света мати,  
Да се једном све поврати.

МАРКО

Да Бог да браћо! Али ако и ми још пропаднемо.

ЂУРА

Е пропашћемо да. Кад се разиграју црногорске мишице, полети ће турске главе, као ораси са дрвећа.

МАРКО

Ал 16 хиљада визирових?

ЂУРА

Па шта је то? Ако Турци мисле да је раја шала, познаћеду, да је раја градовима граја.

МАРКО

А скадарски паша са својијех 6000?

ЂУРА

Па шта је то? Али знам опет да неће бити клања као на Косову.

МАРКО

Ваља нам добро пазити да се које туре не увуче у нашу Гору.

ЂУРА

Ала само нека дође, однео би добре гласе. – Да живи владика, наш господар!

СВИ

Живио!

МАРКО

Еј браћо, сретан је народ онај, који таква има господара. Благе је ћуди, кад дели правуцу. Први је кад опасност прети. Па пошто најпре благослови нас, синове своје, извади мач, па нас води на славно бојиште. За таква јунака радо ћемо мрети. Да га Бог поживи!

СВИ

Живио! Живио!

МАРКО

Браћо, доба је на јуначки посао.

СВИ

*(Устѣану)*

Доба је!

МАРКО

Ајдемо за славу наших прадедова. За славу Црне Горе!

СВИ

За славу Црне Горе.

*(Оду)*

## ПОЈАВА 2.

*Јеврем (дође) Милош (сѣражари)*

ЈЕВРЕМ

Слаба је тврђава наша, нема наде да ће моћи пркосити ужасним топовима. Турци морају, Црногорац се са вољом туче. Света је то воља у нас, и за то не сумњам да ћемо победити! Наших 400 ст. јунака бориће се са њиховим хиљадама.

*(Ходе)*

Мирно стојиш ти водице ладна, као да у страху изгледаш догађај ужасни. Не бој се, до мало промашићеш корито твоје, кад те препунимо, крвљу наших душмана. – Еј Милошу, јуначе! Шта ти се чини? Оћемо л' скоро имати посла?

МИЛОШ

Не могу да знам! Љута гуја свес' полако спрема.

ЈЕВРЕМ

Не зна богати где би нас ујела – али лоша ће им срећа бити. Не бој се, дотераћемо ми тог ђавола на такво место, одкуд вере ми, неће ни један живу главу изнети!

## ПОЈАВА 3.

*Ђура и њређашњи.*

ЂУРА

Јевреме, оди овамо па гледај!

ЈЕВРЕМ

Шта је то?

ЂУРА

Ено плови чамац према турском табору.

МИЛОШ

У њему је Турчин са голим анцаром.

ЈЕВРЕМ

Ха, убио га гром! Та то је ако ме очи не варају Пашин-ада!

ЂУРА

Јест, он је! Јевреме, шта то значи?

ЈЕВРЕМ

Крв ми од једа ускипи. Ој сатано! Платићеш ти ту твоју смелост скупо – тако ми Бога!

ЂУРА

Јевреме, шта то значи?

ЈЕВРЕМ

Шта значи? Шта ја знам шта значи! Но гроб му је сигуран. Тако ми вере, потражићу га у сред ватре, у сред гроба његовог. Замном браћо!  
(Пођу)

## ПОЈАВА 4.

*Сви и Иван.*

СВИ

Издајство! Издајство!

ЈЕВРЕМ

Маните се шале, браћо. Ја то не верујем. Зар је Гора могла родити чедо, које би своју земљу издало? – Не, не! То не може бити!

СВИ

Ал је издајство!

ЈЕВРЕМ

Црногорци! Зар има међу вама један, који би издао земљу, у којој је света угледао? Црногорци! Шта из вас бива? А шта ће бити из те слободне земље, од које се верност синова по свету прострла? Не, не! Ја не врујем, да се икоји могао заборавити, да га је отац још у колевци домовини посветио. Па зар би могао ти Црногорче домовину своју издати за све круне света? И то у тренутку, кад би ваљало за њу мрети, као и твоји прадедови? Не, не, ја то не верујем!

ИВАН

Немој сањати, Јевреме. Не жалим се ја! Издајство је!

ЈЕВРЕМ

Ој дакле је истина, тужна истина, да Црна Гора змију у својим прсима гаји. – Иване брате, бар ми кажи, која је та лута гуја?

ИВАН

Стани Јевреме! Пре него што ти га рекнем, казуј, шта изриче закон над издајцом браће своје?

ЈЕВРЕМ

Погинути мора!

ИВАН

Право велиш! Ну шта би било онда, кад би жена издајца била?

ЈЕВРЕМ

Погинути мора!

ИВАН

Још к томе? –

ЈЕВРЕМ

Од руке свога мужа погинути мора!

ИВАН

Приправи се дакле. – Знај, жена ти је Гору издала!

ЈЕВРЕМ

Безобразна лажо!  
(Полейи анцаром)

СВИ

(Задрже ља)  
Немој у крв, тако ти Бога!

ИВАН

А ти ћеш то скупо платити.

ЂУРА

Други вођа нека нам буде – ти нам више нећеш заповедати!

ЈЕВРЕМ

Право велите браћо. Ево вам сва власт војводска. Али може ли од вас који ову рану прегорети која би Гору изневерили? Надам се брате Иване, да ћеш ми опростити?

ИВАН

Увиђам твоју бољу, зато ћу све да ти опростим.

## ЈЕВРЕМ

Ој бољо, бољо несносна – цепаш ми срце, а тело ми ломиш. Сунце ми потавни, небо се надамном руши, а црна земља отвара се, да ме прогута, до дна песка. Две су се силе у мени завадиле: љубав к жени милој и љубав милом отачаству. Ој шта ћу бедан сад чинити? Ко је стариј? Кога да поштедим?

*(Одважно)*

Еј, закон је стариј од љубави. Замном браћо! да вас уверим, какоштујем закон од старине!

*(Оду)*

## ИВАН

Ој како је скупоцен погреб брата мог!

ЗАВЕСА ПАДА.

## ПРОМЕНА

*Мијина соба.*

## МИЈА

*(Сам)*

Лете данци као река, а годишта, као ништа! – Још ми трепти оно красно време пред очима, када се заче разигравати по стрменим пећинама! Колико је часова од то доба већ протекло, па ми се чини, као да је јуче било. И у мом колону – у мом имену да се издајство породи. Ој бедна мене старца, где морадох толику срамоту доживети.

## ПОЈАВА 5.

*Сви и Заида.*

МИЈА

Ој ти лозо Вука Бранковића, зар ћеш жигосати моје славно име?

*(Заиди)*

Ту си дете моје, срамото колена мога! У несретно доба роди те мајка. Мало бијаше часова у којима си уживала сладке радости. Ој несретнице, шта си урадила, сад дрхћеш?

ЗАИДА

*(Клекне)*

Ђеде. – Оћеш ли опростити љубећем срцу мом? Нисам зло учинила, нисам Гору издала.

МАРКО

До душе браћо, жао ми је сиротице.

МИЈА

Доста је само то, што си у време рата говорила са душманом нашим. – Помоћи ти не може нико.

МАРКО

Издајица умрети мора!

СВИ

Мора! Мора!

МИЈА

Ој Заидо, дете моје ја те љубим, и ово старо срце плаче над тобом. Али закон од старине не трпи преступника свога.

ЗАИДА

Ој куку мени! Кад ти ђеде тако судиш, шта ће ми Јеврем рећи.

## ПОЈАВА 6.

*Иван и Јеврем.*

ЗАИДА

Јевреме, ти све благо, ти сва утехо моја! – Не – немој мили, не одвраћај се од мене. Знам да ме још љубиш, и да с оном љубављу, којом си ме први пут љубио – и с којом си се мени пред Богом заклео. Не гледај ме тако мрко, мило моје злато! Не гледај ме тако, већ погледај ме оним погледом, са којим си ме до сад гледао.

*(Сйази нож)*

Шта ће ти ово смртоносно оружје голо у руци? – Метни га злато моје у корице, ваљда ниси међ душманима?

ЈЕВРЕМ

*(Увуче анцар у корице)*

ЗАИДА

Тако, тако моје злато. Тамо ћеш га опет извадити, гди се дрзовитост дигла, да ју праведно казниш.

ЈЕВРЕМ

Овде ће се казна извршити.

ЗАИДА

Шта ти је, слатки мужу?

ЈЕВРЕМ

Још питаш несретницу уда! Издаде си нову своју домовину а с њом си издаде и част имена мога и живот свој!

ЗАИДА

Немој Јевреме врећати љубав моју.

ЈЕВРЕМ

Бежи несретнице – или не, не – кажи овде пред свима, шта је тражио турски ага код тебе?

ЗАИДА

Не могу – не смем.

ЈЕВРЕМ

О неблагодарна! Чим је Гора заслужила твоју неблагодарност?

ЗАИДА

Крвљу оца мога, платила сам тебе, но нећу да спасем Гору животом твојим.

ЈЕВРЕМ

Мојим животом?

ЗАИДА

Да, твојим! Не прети ли ти смрт од Станкова брата још и после боја. “Он мора умрети, ма и Гора пропала.” О том само прозбори с адом!

СВИ

То је грозно!

ЈЕВРЕМ

Не мешајте се у судчево право! – Жено, шта си урадила?

ЗАИДА

Ој сада осећам, да је моћ љубави најсилнија на свету. Љуто сам згрешила, Боже мој!

ЈЕВРЕМ

*(Умишљајџо)*

Заидо!

ЗАИДА

То је опет онај умиљати глас, који ми душу пробија.

ЈЕВРЕМ

Мораш умрети!

ЗАИДА

Ја – ја умрети?

ЈЕВРЕМ

Мораш Заидо, мораш – и то од моје руке, мораш умрети!

ЗАИДА

О Боже, то ће за ме раскошна смрт бити.

ЈЕВРЕМ

Срце ми се цепа од муке, али мора бити, што закон доноси.  
Заидо – ах Заидо.

*(Пригърли је)*

Иди, и помоли се Богу.

ЗАИДА

Стани да ти још нешто кажем. Јевреме, ја сам те љубила, не као што ваше жене љубе – љубила сам те јаче, нег што која и помислити може. Ради тебе оставих оца и приправи му гроб на прагу Црне Горе. Знаш ли – осећаш ли ти Јевреме тај бол срца? Љубила сам те, као моје једино благо на овоме свету, па јесам ли могла и твоју смрт прегорети. Ој Боже, нека све нестане – нека све пропадне, само тебе да избавим. За то издадо твоју домовину – љубав ме је гонила, љубав ме је натерала. – Јевреме, разумеш ли смисао мојих речи? Казала сам ти, Јевреме све, и пред свима исповедила мој тешки грех. – Сада пак изврши дужност своју над твојом женом, па не дај да дуго чекам онде, куда ме сад послати мислиш.

ЈЕВРЕМ

Или Турчин, или зрно Иваново скоро ће ме теби придружити.

ЗАИДА

Не Јевреме; обећао ми је ага, да ће ти живот штедити, чим побије Црногорце и разори врањин град.

ЈЕВРЕМ

Несретнице! Издајица си, па мораш умрети!

*(Умиљајно)*

Пођи, пођи Заидо, па се помоли Богу.

МИЈА

Ој несретна старости моја!

ЗАИДА

Јевреме мој! Загрли ме још једанпут – тако, тако, сад се праштам са целим светом.

МИЈА

Оди дете моје у црквицу. Тамо пред светом Богородицом ће ти се све опростити.

ЗАИДА

*(Из свег срца)*

Јевреме! Јевреме! Збогом!

*(Оде)*

ЈЕВРЕМ

*(Плачно)*

Заидо, Заидо! Збогом за навек! Ој грозна судбо моја, ој жено моја, шта ће сада бити од мене? Дакле ја да тебе сопственом руком убијем – тебе, која си ми живот душе моје? То је грозно, грозно! Срце ми се цепа на комаде. Не, не – то не може бити. Заидо, Заидо, у твоје срце гди је свака кап вреле крви моја, ој у то срце не могу никад оштар мач забости. Ој како си несретна ти љубави моја.

ИВАН

Црногорац свето штује закон од старине.

## ЈЕВРЕМ

Ха невољо, разумем ти опомену. Неумолни прадедови – нечовечни законе. Црно ми се на очи навлачи, али ваља извршити оно, што нам праоци узаконише.

(Оде)

## МАРКО

Браћо, помолимо се Богу, да јој души буде лакше.

(Клекну)

Оче наш! Оче свемогући, буди јој милостив, и опрости јој грехе!

## ЈЕВРЕМ

(Враћа се)

Њежно чувство срца њеног, поштедило ми је ударац. Она је свисла, ја је не нађох више живу. Ој Заидо, Заидо, тебе више нема.

## СВИ

Бог да јој душу прости!

## ИВАН

Здрав био брате! Слава Црној Гори и нашој домовини!

## ЈЕВРЕМ

Ој тужна Горо, Горо!

## МАРКО

Јевреме, одбаци горке мисли, опрости се јадног чувства. Сад ваља да браниш дом!

## ЈЕВРЕМ

Да, треба тако! Нема ништа што би ми милије могло бити, од миле домовине. У сред ватре ... у сред борбе заборавља Црногорац на јаде своје. Ајдмо тамо на зелено поље, да га крвљу нашом пошкропимо.

(Пуцњава)

Ура! Звона звони јуначког народа, те позивље свете жртве на престо домовине! Ура! У име бога!

*Оду сви.*

ЗАВЕСА ПАДА.

## ПРОМЕНА

*Бој.*

МАРКО

*(Рањен долази)*

Помого је Бог, одбисмо једну навалу, по до скоро нам и друга долази. Небројени чамци врве по језеру. Бог ће и опет помоћи!

ЈЕВРЕМ

*(За њим, Сви)*

Замном браћо, сад у Гору и на њезин праг, ту ћемо се знати опирати!

ИВАН

Љуте се змије ваљају по мирном језеру. Јевреме, тој сили одољети не можемо!

ЈЕВРЕМ

Извршићемо своју дужност, као прави Црногорци, или као такви и погинути!

ИВАН

Ако Бог да! Ено их браћо онамо на међе. Јевреме води нас!

ЈЕВРЕМ

Замном браћо!

*(Оду)*

*Пуцњава.*

## МИЈА

*(Дође)*

Не могу за вама, стар сам и слаб. Ој Бог вас водио, и дао вам победу.

*Пауза – бијика.*

## ПОЈАВА 7.

## ИВАН

*(Рањен)*

Жестока је била битка, ал је слава наша. Тешка рана сву ми моћ одузела, знам да ју пребољети нећу. Још ме једно веже на овом свету да се осветим убици брата мог! Онда – онда чекај ме к теби Станко. Ево овде ћу изданути.

*(Падне)*

## ПОЈАВА 8.

## ЈЕВРЕМ

*(И Сви)*

Један хитац, пак је победа наша. Ха! ено те кукавицо иза леђи твоје пашчади. Зар тако аге војују?

*(Пукне)*

Ура! Цркни варалицо! – Еј, Турци измичу – за њима браћо!

*(Оду)*

## ЂУРА

Наша је слава, наша је победа!

*Јеврем и Сви (дођу).*

ЈЕВРЕМ

Наша је слава, наша је победа!

МИЈА

Богу слава!

ЈЕВРЕМ

Дједа, је л тешка твоја рана?

МИЈА

О тешка је, тешка.

ИВАН

Душманин је побијен – ратом сам се обвезао браћи, смрћу ћу се слободи обвезати, а Станку, Станку овако.

*(Ојали њишиџољ на Јеврема)*

ЈЕВРЕМ

Иване! Иване!

СВИ

Шта је, шта је то?

ЈЕВРЕМ

Добро си погодио, Иване, тако се дугови враћају.

ЂУРА

*(Прихвајџи ља)*

МИЈА

Јевреме, зар ме и ти остављаш.

ЈЕВРЕМ

Ђуро, бог ти платио. Сад ми је лакше умрети, кад знам да је спасена слобода. Дједа, дједа мили, Бог нека те чува и браћа наша. Ој Заидо, Заидо, ниси дуго чекала, ево ме код тебе – Црна – Гора – слободна – Збогом.

*(Умре)*

СВИ

Јевреме!

МИЈА

О Боже, Боже он умре – умре. Шта ћу ја сад стар и немоћан?  
Ој Боже, докле ће трајати распра између хришћанства, и до-  
кле ће се проливати крв црногорска?

МАРКО

Оди дједе из тог славног, али тужног места. Сви су пали за  
слободу. Збогом убијена браћо Црногорци! Вечни спомен ва-  
шега јунаштва, биће Црна Гора и њена слобода!

СВИ

Црна Гора и њена слобода!

КРАЈ

## ПОГОВОР

Прво извођење изворне јуначке игре у три чина с певањем *Црногорци* било је у Хрватском земаљском казалишту у Загребу 23. фебруара 1861. Увођење хрватског језика у јавну службу и просвету, довело је до тога да се оно устали и на позорници. Године 1860. немачки језик, а с њим и глумци с аустро-немачког подручја, гласним протестима гледалишта, био је протеран са позорнице. После чувеног заседања хрватског сабора у априлу 1861. позориште је потпало под саборску јурисдикцију као национална установа са задатком да, између осталог, "има играти у Хрватској, Славонији и по других крајеви нашега народа..." У том првом периоду самосталности, поред осталих, истакао се још из периода немачког позоришта и Адам Мандровић, који ће се постепено развити у једног од најбољих југословенских драмских и карактерних уметника и значајних редитеља у 19. веку. Прво извођење *Црногораца* било је, истовремено, на загребачкој позорници и прва корисница Адама Мандровића. Постоји податак да су комад, пре Загреба, играли дилетанти у Вараждину.

Историјско гостовање Сталног хрватског казалишног друштва у Београду 1862. отворило је и нову страницу у историји српског позоришта као озбиљан подстрек у иницијативама и раду на оснивању сталног позоришта у Београду. У духу истоветности тежњи и сарадње Одбор за стално народно позориште у Београду решио је једногласно да позове новосадски и загребачки одбор на “књижевно-вештачку узајамност” и тако је дошло, пописивањем и преписивањем најбољих позоришних комада, до размене репертоара, али и читав низ примера размене глумца, редитеља, чак и уметничких руководилаца и управника, који су водили и хрватски и српски театар. Поред осталих примера, чини се да је најлепши случај управо Адама Мандровића.

После гостовања загребачке дружине 1862. Мандровић је по други пут у Београду 1863. када ради на васпитавању београдске глумачке дружине и корисно сарађује с Позоришним одбором у стварању првог београдског репертоара. У периоду од 1863-65. проведеном у Београду, Мандровић је не само одличан глумац, користан редитељ и преводилац, добар и стручан артистички “настојник” - управник који успева да одржи и уметнички подигне београдско позориште. Тако су се већ 6. октобра 1863. у корист “настојника глумца” Адама Мандровића нашли на репертоару *Црногорци*, односно *Бој на Грахову* или *Крвна осветља у Црној Гори*, драма у 3 дела с певањем које су написали Ј. Ц. и О. В.

О делу *Бој на Грахову* изашла је у *Видов-дану* (бр. 117) ова рецензија: “...Дело ово представља нам живот једног дела српства и са светле и са тамне стране његове. Први раздео представља нам мејдан и отмицу, други осветника,

а трећи бој за отаџбину. И ако се не може рећи да је свуда баш погођен обичај народни, опет је дело изведено из живота, пуно радње, и до краја занимљиво, тако, да припада међу боље новије драме наше..." Следи подробна анализа садржине комада и закључак: "...То све и ефекта пуни свршетак заиста јако подижу цену овом јуначком позоришном делу из народнога живота код свега што би се имало забавити у појединостима."

Том приликом добио је Мандровић, велики извештач *Видов-дана*, "венац с великим тробојним траковима и једну киту цвећа. – Позориште је било препуно."

Поводом ове рецензије, касније ће Ђорђе Малетић у својој *Грађи за историју српског позоришта*, опширно изнети неке своје, потпуно опречне ставове, анализујући комад и умањујући му литерарну вредност и драматску аутентичност. На крају анализе Малетић, ипак, вели да би се од свег срца радовао кад би "мени непознати писци ово иначе ваљано дело прерадили".

Ваља напоменути, да су још Малетићу непознати писци овог комада остали скоро непознати и до данас. Комад се, како на почетку, тако и касније, играо, некад без навођења имена аутора (Н. Н.), некад само навођењем њихових иницијала Ј. Ц. и О. В. Према нашим сазнањима иза иницијала Ј. Ц. стоји име Јанка Цара (у неким изворима, као што су на пример, Годишњаци Народног позоришта у Београду и касније Боривоје С. Стојковић, Синиша Јанић и др, наводи се име Јован, што по свему судећи, није тачно), а иза иницијала О. или А. В. стоји Отон Витковић о коме не располажемо подацима.

Јанко Цар (1822-1876) познат је, пре свега, као писац либрета за прву хрватску оперу *Љубав и злоба* В. Лисин-

ског, писао је песме и чланке о позоришним представама, а у време праизвођења *Црногораца* 1861. Цар је био народни посланик у Хрв. сабору у Загребу, али и члан Казалишног одбора. Такође, постоји вероватноћа да су се аутори инспирисали приповетком чешког писца Прокопа Хохолоушека.

Већ прве сезоне по отварању нове зграде Народног позоришта у Београду 1869-70. *Црогорци* су се нашли на репертоару, сада под именом *Бој на Грахову* или *Крвна освета у Црној Гори* премијерно приказани 1. јуна 1870. Позоришни извештач *Видов-дана* Матија Бан 9. јуна објављује своју рецензију, опширно се бавећи драмским делом и закључује: "Поред добрих и лоших страна у овој драми можемо рећи да она још није цвет, али је драгоцен пупољак за нашу књижевност. Сви су знаци истинитог дара већ ту, али су трагови уметнички још послаби. Овај леп појав једине управо драмске способности, која се међу новима показала, поздрављамо радосно, и од ње много очекујемо."

Шест година касније *Црногорци* су се нашли и на репертоару Српског народног позоришта у Новом Саду. Премијера је била 23. априла 1876, а аутори су и даље означени као непознати (Н. Н.). Извештач новосадског часописа *Позоришње* у бр. 23. од 8. маја, истиче да је непознати писац изабрао крвну освету за предмет своје драме и "извео је приличном вештином. Штета само што се није више обзирао на законе, који су за писање драме прописани, те му не би тако та цела радња у драми изгледала само као једно на друго нанизане слике и прилике из црногорског живота, које се могу допасти, али нас никад неће потрести и у нама пробудити саучешће према

особама, које страдају са дела својих, којима су се огрешили о вечите законе друштва људског.” Ипак, наставља даље “Представа је испала врло добро. Позорница беше оживљена од црногорских соколова. И песме су певане с таквим одушевљењем, да су се неке од њих морале и поновити на бурно захтевање публике, која се није била искупила у таквом броју као што би се то могло очекивати да ће бити на комаду, који је по свом наслову и по својој новини могао имати доста привлачне силе... С похвалом морамо споменути све представљаче, који су се сви редом јуначки, управо црногорски, држали...”

После прве репризе *Црогораца* у Новом Саду *Позориште* се поново огласило: “...Нисмо брзи на хвалу, али овом приликом не може нам се на ино, а да не похвалимо све наше глумце, који су у *Црногорцима* посла имали, и то нарочито с тога, што су с таквом вољом, с таквом ватром и живошћу играли, као да нису биле пред њима празне клупе, већ позориште дупком пуно света.”

И поред уобичајених успона и падова, *Црногорци* су се дуго задржали на српским сценама. Ова јуначка игра с певањем играна је уз музику прво Драгутина Реша, а затим Даворина Јенка од 1871. и у редитељским поставкама Јована Ђорђевића, Милоша Цветића, Ђуре Рајковића и других, а одржала се на репертоару све до самог краја века.

*Олга Марковић*

CIP – Каталогизација у публикацији  
Народна библиотека Србије, Београд

821.163.41–2

792.091:821.163.41–2

**ЦАР, Јанко**

Црногорска освета : јуначка игра у 3 чина /

Ј. Ц. [Јанко Цар] и О. В. [Отон Витковић].

– Београд : Музеј позоришне уметности Србије, 2005  
(Петроварадин : Алфаграф). – 63 стр. ; 15 см.

– (Библиотека Драмска баштина ; коло 12, књ. 4)

Тираж 300. – Стр. 59–63 : Поговор / Олга Марковић.

ISBN 86–80629–37–5

1. Витковић, Отон

а) Црногорска освета – Сценско извођење

COBISS.SR-ID 126888716



Библиотека  
ДРАМСКА БАШТИНА

ДВАНАЕСТО КОЛО

*Књига 1*  
ВУЧИЋЕВЦИ И КЊАЖЕВЦИ  
Ђорђе Малетић

*Књига 2*  
БУРАЋ БРАНКОВИЋ  
Карољ Оберњик

*Књига 3*  
ПОТУРИЦА  
Иван Кукуљевић Сакцински

*Књига 4*  
ЦРНОГОРСКА ОСВЕТА  
Ј. Ц. и О. В.

*Књига 5*  
РАДНИЧКА ПОБУНА  
Еде Сиглигети и Шандор Балаш

